

VU Research Portal

Familiaal geweld tegen kinderen. Theologisch-pastorale reflecties

Ganzevoort, R.R.

published in

Wanneer 'liefde' toeslaat: over geweld en onrecht in gezinnen
2006

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Ganzevoort, R. R. (2006). Familiaal geweld tegen kinderen. Theologisch-pastorale reflecties. In A. Dillen (Ed.), *Wanneer 'liefde' toeslaat: over geweld en onrecht in gezinnen* (pp. 120-132). Davidsfonds.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Familiaal geweld tegen kinderen.

Theologisch-pastorale reflecties

R.Ruard Ganzevoort

Verschenen in Dillen, A. et al. (eds.) *Wanneer 'liefde' toeslaat. Over geweld en onrecht in gezinnen*. Leuven: Davidsfonds 2006, 120-132.

SAMENVATTING

Onderzoeken wijzen uit dat geweld in gezinnen een structureel probleem is. Vaak zijn het kinderen die daaronder te lijden hebben. In deze lezing wordt de problematiek verkend vanuit drie verschillende posities in de geweldsrelatie: vader, slachtoffer en omstander. Gevraagd wordt naar de betekenis van het gezin in deze drie posities. Bij die betekenis gaat het onder meer om machtsmogelijkheden in de geweldsrelatie en om vrijheid, verbondenheid en verantwoordelijkheid. In theologische zin gaat het ook om de symbolische betekenis van het gezin voor deze posities. Tenslotte komt ook de relatie tussen religie en geweld aan de orde bij de drie posities in gezinsrelaties.

De aandacht voor geweld in gezinnen is niet alleen recent, het is helaas ook broodnodig. Onderzoeken wijzen uit dat het niet maar een incidenteel probleem is, maar structureel voorkomt in gezinnen en andere samenlevingsvormen. Zo blijkt uit een onderzoek van het Nederlandse ministerie van justitie dat 45 % van de ondervraagden zelf slachtoffer was geweest van niet-incidenteel huiselijk geweld.¹ Een kwart van hen, dus 11 % van alle ondervraagden had daar lichamelijk letsel aan overgehouden. Voor 21 % van alle ondervraagden had het langer geduurd dan 5 jaar, bij 27 % gebeurde het wekelijks of vaker, en 30 % meldde noemenswaardige gevolgen in relaties of zelfbeleving. De meeste van deze slachtoffers zijn tussen de 10 en de 25 jaar oud: kinderen of jonge partners. Naar schatting worden in Nederland ieder jaar 80.000 kinderen verwaarloosd, mishandeld of seksueel misbruikt.²

Wat is er aan de hand met onze gezinnen? Als het gezin de hoeksteen van de samenleving is, dan moet men het ergste vrezen voor onze samenleving. En

¹ T. VAN DIJK, S. FLIGHT, E. OPPENHUIS & B. DUESMANN, *Huiselijk geweld. Aard, omvang en hulpverlening*. Den Haag, Ministerie van Justitie, 1997.

² P. BAETEN & E. GEURTS, *In de schaduw van het geweld*. Utrecht, NIZW, 2002.

misschien doen we dat ook wel, maar dat wordt nauwelijks verbonden aan een kritische doordenking van de gezinnen. Dat is wonderlijk. Een maatschappelijke institutie waar 45 % van de deelnemers geweld te ondergaan krijgt zou normaliter onmiddellijk onder verscherpt toezicht worden geplaatst als hij al niet verboden zou worden. Wat is het toch dat dat bij het gezin niet gebeurt? Dat we – structurele gegevens ten spijt – doen alsof geweld binnen gezinnen een tragisch incident is dat – zo denken we dan vaak ook nog – wel vooral zal voorkomen in kwetsbaarder sociale lagen?

Als ik deze kritische vragen stel – en het wordt alleen maar erger in dit betoog – dan is dat niet meteen een eindoordeel over gezinnen. Ik ben zelf dankbaar voor wat ik in mijn gezin van herkomst heb meegekregen en ik kan leven met de tekorten die er ook waren. Net zo probeer ik mijn kinderen een gezinsleven te bieden dat heilzaam voor hen is. Die ervaring zullen hopelijk vele lezers hebben, maar dat mag ons niet blind maken voor de fundamentele en kritische vragen die vandaag op tafel liggen.

Mijn benadering van deze vragen neemt het uitgangspunt in de betekenis van het gezin. Dat is geen absolute grootheid. Wat het gezin betekent verschilt per persoon, maar het verschilt vooral ook naar gelang de positie die we daarin innemen. Met name wanneer we spreken over geweld is dat onderscheid naar positie wezenlijk. Het maakt nogal wat uit of we over geweld spreken als slachtoffer, als dader of als omstander.³ Het maakt ook nogal wat uit of we over de betekenis van het gezin spreken voor slachtoffers van familiaal geweld, of voor plegers of omstanders. In mijn verkenning is de positie van het kind als slachtoffer het centrale aandachtspunt. Vandaaruit komt ook de vraag op wat het gezin en geweld binnen het gezin voor de anderen betekenen. Het zoeken naar de betekenis van het gezin in deze drie posities leidt tot de vraag wat dat te maken heeft met ideologische en theologische opvattingen.

HET KIND ALS SLACHTOFFER

De centrale positie die ik verken is die van het kind als slachtoffer. Dat past natuurlijk bij de titel van mijn bijdrage, familiaal geweld **tegen** kinderen. Het past ook bij de aandacht en verontwaardiging die geweld tegen kinderen oproept. Er bestaat kennelijk een breed gedeeld besef dat kinderen binnen het gezin veiligheid en geborgenheid verdienen. Wat betekent het in dit perspectief wanneer zij in plaats daarvan met geweld te maken krijgen?

Om daar zicht op te krijgen moeten we beseffen dat het gezin voor een kind de vanzelfsprekende omgeving is. Hoe ook maar dat precieze gezin eruit ziet, voor het kind dat zich vanaf de geboorte geleidelijk aan bewust wordt van zichzelf en de wereld is die wereld in eerste instantie de primaire sociale context van het

³ R.R. GANZEVOORT & A.L. VEERMAN, *Geschieden lichaam. Pastorale gids voor gemeenten die geconfronteerd worden met seksueel geweld*. Zoetermeer, Boekencentrum, 2000. R.R. GANZEVOORT, *Violence and Religion*, in: D. WULFF (ed.) *Handbook for the Psychology of Religion*. (te verschijnen)

R.Ruard Ganzevoort, Familiaal geweld tegen kinderen. Theologisch-pastorale reflecties. In: Dillen, A. et al. (eds.) *Wanneer 'liefde' toeslaat. Over geweld en onrecht in gezinnen*. Leuven: Davidsfonds 2006, 120-132.

© R.Ruard Ganzevoort

gezin. Zij kunnen niet vergelijken, iets wat wij als volwassenen wel kunnen. Daarom is het heel anders wanneer je als volwassene in je gezin met geweld wordt geconfronteerd en tenminste een beeld hebt dat dat niet hoort, niet goed is. Het kind dat binnen het gezin met geweld wordt geconfronteerd heeft niet zo'n vergelijkingskader. Het weet niet beter en zal het geweld aanvaarden als een natuurlijk deel van het bestaan.

Dat wil natuurlijk niet zeggen dat het geen kwaad doet. Het blijkt juist dat de traumatisering ernstiger is wanneer het geweld op jongere leeftijd plaats grijpt. Naarmate het frequenter voorkomt en daarmee in de beleving van het kind gewoner, vanzelfsprekender is, is ook de traumatisering ernstiger. Er wordt zelfs in de literatuur onderscheid gemaakt tussen het enkelvoudige trauma dat op kan treden bij een plotselinge maar eenmalige ramp en het meervoudige trauma dat verbonden is aan een langere periode van onderdrukking en geweld. Dat laatste treffen we aan bij langdurige gijzelingen en oorlog, maar ook bij geweld binnen gezinnen en bij religieuze onderdrukking als in een sekte. Het enkelvoudige trauma wordt beleefd als een bizarre onderbreking van het bestaan, iets wat niet past binnen de normale werkelijkheid. Het meervoudige trauma wordt beleefd als iets wat juist wel past binnen de normale werkelijkheid. Geweld binnen gezinnen dat gericht is tegen kinderen creëert een wereldbeeld waarin het kwaad gewoon is.

De psychologe Janoff-Bulman beschrijft hoe traumatisering raakt aan ons wereldbeeld. Volgens haar zijn er drie basisideeën, fundamentele assumpties, die breken op de werkelijkheid wanneer we met traumatisering te maken krijgen: de gedachte dat het leven een betekenisvol geheel is, de gedachte dat de wereld ons goedgezind is, en de gedachte dat ik als persoon de moeite waard ben.⁴ Dit zijn niet slechts toevallige persoonlijke meningen, het zijn de collectieve grondslagen van ons mens-in-de-wereld-zijn. Bij traumatisering verliezen deze grondslagen hun geloofwaardigheid: het leven is niet meer een betekenisvolle samenhang, maar desintegreert. De wereld om ons heen blijkt fundamenteel gewantwoord te moeten worden, en de eigen persoon blijkt in de ogen van machtige anderen niet de moeite waard. De versplintering van deze drie basis-ideeën kan gezien worden als de kern van traumatisering. De verschillende symptomen die op traumatisering wijzen (hyperalertheid, ontwijkend gedrag, wantrouwen, schaamtegevoelens) zijn uitingen van het versplinteren van de grondslagen. Alertheid en ontwijkend gedrag wijzen met name op de ervaring dat het leven kennelijk geen vanzelfsprekend zinvol geheel is; wantrouwen en isolement zijn gekleurd door de ervaring dat de wereld en de medemens ons niet goed gezind hoeven te zijn, en schaamte- en schuldgevoel knopen aan bij de ervaring dat de eigen persoon kennelijk niet de moeite waard is. Deze inhoudelijke zingevingdimensie van traumatisering maakt ook inzichtelijk waarom een enkelvoudig trauma minder fundamentele doorwerking kan hebben dan een meervoudig trauma. In dat laatste geval is het veel moeilijker zich te ontworstelen aan de versplintering van de fundamentele assumpties.

⁴ R. JANOFF-BULMAN, *Shattered assumptions. Towards a new psychology of trauma*. New York, Free Press, 1992.

R.Ruard Ganzevoort, Familiaal geweld tegen kinderen. Theologisch-pastorale reflecties. In: Dillen, A. et al. (eds.) *Wanneer 'liefde' toeslaat. Over geweld en onrecht in gezinnen*. Leuven: Davidsfonds 2006, 120-132.

© R.Ruard Ganzevoort

De drie fundamentele assumpties hebben alles te maken met het gezin. Het gezin is voor het kind de plaats waar deze drie waarden worden belichaamd en gesymboliseerd en zo is het de plaats waar we ze primair aanleren en ons eigen maken. De eerste assumptie is die van een betekenisvolle werkelijkheid. De wereld waarin het kind binnentreedt is niet een toevallig samenraapsel, het is een coherent en daarmee betrouwbaar geheel. De dingen die gebeuren gebeuren niet zomaar. Ze hebben een reden en dat betekent dat het kind zich vertrouwend kan overgeven aan de wereld waarin het opgroeit. Dit principe wordt belichaamd in het gezin dat gezien en beleefd wordt als een betrouwbaar, solide geheel. Waar dat ontbreekt of waar het er eerst wel was maar later wegvalt, daar ontstaan voor het kind problemen. Er zijn aanwijzingen dat de structuur van de sociale context en met name van het gezin doorwerkt in de structuur van de zingeving.⁵ De ervaring dat het gezin geen betekenisvolle samenhang is vertaalt zich dan ook in moeite bij het kind om het leven als betekenisvol te zien. Zo bezien is de structuur van het gezin een fundamenteel element in de opbouw van een zingevingssysteem. Geweld in het gezin is in zichzelf al een ondermijning van die betekenisvolheid en tast daarmee de identiteitsontwikkeling van het kind aan.

De tweede assumptie is die van de benevolentie van de wereld, de idee dat de omgeving ons goed gezind is. Deze assumptie raakt directer aan de concrete mensen die we in de wereld tegenkomen. Dat zijn opnieuw voor het kind primair de gezinsleden, met name de ouders. Niet voor niets zoeken verschillende psychologische theorieën de bron van persoonlijkheidsontwikkeling en persoonlijkheidsproblematiek in de ervaringen met de ouders, bijvoorbeeld in de veilige dan wel onveilige gehechtheid (Bowlby) of in de ontwikkeling van een basaal vertrouwen (Erikson). Ervaringen van benevolentie beginnen heel fundamenteel in de wijze waarop het kind wordt gedragen, gevoed, aangeraakt. In die fysieke contacten wordt ook de grond gelegd voor de beleving van veiligheid en geliefd zijn. Het kind dat in het gezin geweld krijgt te ondergaan, wordt dan ook geconfronteerd met een fundamentele afbraak van deze assumptie van de goedwillendheid van de omgeving. Het leert in de kernervaringen van het gezin dat de wereld kwaadwillend en dus te wantrouwen is.

De derde assumptie is die van de waarde van het eigen ik. Dit is de tegenhanger van de andere twee assumpties. Het wereldbeeld, het mensbeeld en het zelfbeeld zijn ook in deze theorie nauw met elkaar verbonden. Zo leert het kind in de aandacht en de liefde binnen het gezin dat het als persoon de moeite waard is. Die gezonde zelfwaardering vormt ook in latere levensfasen een sterke positieve identiteit. Het gezin is ook in dit opzicht de primaire bron en belichaming van deze ervaringen. Het kind dat in plaats hiervan geweld te verduren krijgt zal in eerste instantie aan deze assumptie gaan twijfelen. De bron van de ervaringen ligt immers buiten en het kind leert zichzelf kennen via de boodschappen van de ander. Daarom zal het ook de negatieve boodschappen over de eigen persoon

⁵ R.R. GANZEVOORT, *Een cruciaal moment. Functie en verandering van geloof in een crisis*. Zoetermeer, Boekencentrum, 1994.

R.Ruard Ganzevoort, Familiaal geweld tegen kinderen. Theologisch-pastorale reflecties. In: Dillen, A. et al. (eds.) *Wanneer 'liefde' toeslaat. Over geweld en onrecht in gezinnen*. Leuven: Davidsfonds 2006, 120-132.

© R.Ruard Ganzevoort

eerder voor waar aannemen. Het lijkt veiliger en eenvoudiger het eigen leven te zien als een slecht mens in een goede wereld dan als een goed mens in een slechte wereld. Dat geldt vooral voor een kind dat niet beter weer.

Deze drie fundamentele assumpties vormen de kern van onze zingevingskaders. Ze vertellen ons wie wij zelf zijn, wie de mensen om ons heen zijn, en wat de wereld is. Sterker nog: ze vertellen dat wij goede mensen zijn temidden van andere goede mensen in een zinvol samenhangende wereld. Traumatisering door geweld, zeker door familiaal geweld in de kindertijd, leert ons dat wij slechte mensen zijn temidden van onbetrouwbare en kwaadwillende mensen in een onbegrijpelijke en onhanteerbare wereld. Het gezin, dat voor kinderen de belichaming van deze zingevingselementen is wordt in het geval van geweld een fundamenteel ondermijnende boodschapper. Men kan inderdaad zeggen dat het gezin voor kinderen de hoeksteen van hun bestaan is. Voor kinderen in gewelddadige gezinnen is die hoeksteen fundamenteel verziekt.

DE PLEGER

De tweede positie is die van de pleger van geweld tegen kinderen. In het al eerder genoemde onderzoek van het Nederlandse ministerie van justitie komt een bekend patroon naar voren. Geweld wordt in 80 % van de gevallen door mannen gepleegd. Het percentage mannelijke daders is het hoogst bij seksueel geweld, dan bij fysiek geweld, en tenslotte bij geestelijk geweld, maar ook daar is het aantal mannelijke daders nog twee maal zo groot als het aantal vrouwelijke daders. Bij de vrouwelijke daders zijn het vooral de moeders die in het onderzoek naar voren komen, en dan gaat het vaak om geestelijk of ook wel fysiek geweld. Bij de seksuele gewelddaden zijn het opvallend vaak huisvrienden, vooral bij seksuele intimidatie.⁶

Het gezin, zo blijkt uit dergelijke onderzoeken, is een bijzonder bruikbare structuur voor het plegen van geweld tegen kinderen. Plegers doen het vaak voorkomen alsof het geweld ook hen overkomt, maar bij nader inzien blijken er allerlei patronen en processen te spelen waarmee de pleger toewerkt naar de gewelddaad. Bij seksueel geweld wordt dat delictscenario ingezet om de weerstand van het slachtoffer te breken. Vaak wordt er langzaam een web geweven waar het slachtoffer niet uit kan ontsnappen. Dat gebeurt bijvoorbeeld door het slachtoffer te isoleren. Stap voor stap wordt het opgebouwd en wordt het slachtoffer aangepreut dat hij of zij zelf medeschuldig is. Dat alles maakt het moeilijk om verzet te bieden. Bij fysiek geweld is er vaak sprake van een patroon van afwisselend gewelddadigheden en momenten van schijnbare verzoening. Dat speelt niet alleen bij partnergeweld, maar ook bij geweld tegen kinderen. Gewelddadige ouders kunnen zich bij vlagen verontschuldigen en proberen het goed te maken om vervolgens weer geweld te gebruiken. Daar zit vaak een zeker

⁶ VAN DIJK et al., idem, 42.

onvermogen in, soms ook worden de processen versterkt door alcohol- en drugsgebruik, maar er zit ook een kant aan van doelbewust en strategisch plannen.

In dit alles is het gezin, wrang genoeg, een bijzonder bruikbaar instrument. Als het gaat om het isoleren van het slachtoffer is het gezin bij uitstek de structuur waar dat kan. Kenmerkend voor veel incestgezinnen is de geslotenheid en de relatieve afstand tot de omgeving. Maar het heeft niet alleen te maken met hoe plegers gezinnen vormgeven, het hangt ook samen met hoe in onze cultuur gezinnen functioneren. Onze samenlevingen hechten grote waarde aan het gezin. Omdat we bovendien de persoonlijke levenssfeer hoog achten is er grote terughoudendheid om in het gezinsleven in te grijpen. Wat achter de voordeur gebeurt onttrekt zich niet alleen aan de waarneming van de samenleving, in grote lijnen bestaat er zelfs het gevoel dat niemand zich daarmee mag bemoeien. Voor het kind dat slachtoffer wordt van geweld betekent dat dat het aan zichzelf en de pleger is overgeleverd. Er is niemand die ingrijpt om het te redden. Er kan pas hulp komen als het kind zelf om hulp roept, en dat zal het nu juist niet gauw doen.

Het gezin is dus voor veel slachtoffers van geweld een gevangenis. Dat geldt bijvoorbeeld voor slachtoffers van partnergeweld, maar het geldt nog sterker voor kinderen. In de religieuze traditie wordt wel het beeld gebruikt van de eindeloze trouw van een moeder en een vader⁷, maar in werkelijkheid gaat de loyaliteit van kinderen meestal veel verder dan die van de ouders. Kinderen blijven hun ouders verdedigen, veel langer dan goed voor hen zelf is. Dat doen ze om zichzelf te beschermen tegen het ineensstorten van hun wereld. Ze doen het soms om hun zusjes en broertjes te beschermen tegen het kwaad dat hun ouders hen aandoen. Ze doen het soms om hun ouders te beschermen. Wat ook de reden is, kinderen hebben vaak niet de vrijheid om uit de gevangenis te breken waarin ze terecht zijn gekomen. Dat betekent dat de plegers van geweld des te meer vrijheid hebben om het geweld te plegen.

DE OMSTANDER

De derde positie is die van de omstander. Ik wil op dit punt aan twee zaken aandacht geven: het kind als getuige en de rol van de niet-gewelddadige ouder. In het ene geval is het kind de omstander, in het andere geval is er binnen het gezinssysteem een omstander op wie het kind een beroep zou kunnen doen.

Bij het kind als omstander moeten we denken aan al die gevallen waarin kinderen getuige zijn van geweld tussen de ouders of tussen ouders en de andere kinderen.⁸ Jaarlijks gaat het daarbij om zo'n 100.000 kinderen die huiselijk geweld tussen hun ouders zien plaatsvinden.⁹ Meestal betekent dat dat de kinderen zien en horen hoe

⁷ Zie bijvoorbeeld Gezang 409 uit het Liedboek voor de Kerken.

⁸ W. WENTZEL, *Kind tussen twee vuren. Preventie- en hulpprogramma's voor kinderen die getuige zijn (geweest) van huiselijk geweld*. Utrecht, Transact, 2004.

⁹ S. DIJKSTRA, *Kinderen die getuige zijn geweest van geweld tussen hun ouders. Een basisverkenning van korte en lange termijn effecten*. Bilthoven, z.u., 2001.

hun moeder door hun vader wordt bedreigd, vernederd en/of mishandeld. Dat heeft allerlei gevolgen. Een groot deel van deze kinderen loopt een verhoogd risico op gedragsproblemen. Ze kunnen agressiever, angstiger of lustelozer worden, en dat kan ook per leeftijd wel verschillen. De confrontatie met het geweld tussen hun ouders kan dus voor deze kinderen traumatiserend werken. Dat geldt vooral ook omdat ze een reëel risico lopen ook zelf direct slachtoffer van het geweld te worden.

Er is echter in de rol van de getuige nog een andere kant die het voor kinderen moeilijk maakt. Het zien van geweld doet een appèl op de getuige, en dat betekent voor kinderen veelal dat ze zich verantwoordelijk gaan voelen voor het welzijn van hun moeder of van hun broers en zusters. Die verantwoordelijkheid betekent ook dat de rollen worden omgedraaid: het kind moet gaan zorgen voor het instandhouden van het gezin en voor het beschermen van de gezinsleden. Deze omgekeerde verantwoordelijkheid wordt parentificatie genoemd: het kind wordt tot ouder gemaakt. Dat dat ten koste gaat van het kind-zijn van het kind mag duidelijk zijn.

Ook wanneer het kind zelf slachtoffer van geweld is heeft het met omstanders te maken, zowel binnen als buiten het gezin. Dat zijn de omstanders die getuige zijn of zouden moeten zijn van het geweld en op wie het kind onuitsproken een appèl doet. Het is bijvoorbeeld de niet-gewelddadige ouder, maar ook de leerkracht, de oom of tante, de catecheet of voorganger. Deze omstanders hebben een morele verantwoordelijkheid ten opzichte van het kwetsbare kind dat slachtoffer wordt van geweld in het gezin. In heel veel gevallen echter wordt die morele verantwoordelijkheid niet waargemaakt. Soms zijn de signalen van het kind zo zwak dat ze niet worden opgevangen. Soms zijn de omstanders zelf te machteloos om in te grijpen ten behoeve van het kind. Dat geldt met name voor moeders die zien wat er gebeurt maar niet bij machte zijn de situatie te veranderen. Voor het kind betekent dit een versterking van het probleem: als immers zelfs de omstanders niet ingrijpen maar het geweld toelaten, dan betekent dat dat de geweldpleger almachtig is en dat de omgeving hem of haar niet welgezin is. De fundamentele assumpties die bij traumatisering in het geding zijn worden dus extra aangetast als de omstanders niets doen. Het blijkt dan ook uit de praktijk dat één van de weerstandsfactoren tegen traumatisering is of het kind ergens omstanders heeft waar het zich wel op het gemak voelt.

Voor veel omstanders, en daarmee ben ik weer bij mijn centrale thema, is het gezin zelf een belemmering om in te grijpen. Voor de niet-gewelddadige ouder is dat gezin net zo'n gevangenis als voor het kind. Voor de omstanders van buiten is het door de gezinsstructuur moeilijk in te grijpen. Dat is wel beter geworden met een nieuwe structuur van de hulpverlening op dit punt, maar dan nog wordt de privacy van het gezin in principe gerespecteerd. Als er signalen zijn dat er iets mis is wordt gepoogd in het gezin binnen te komen, maar alleen als er heel dringende signalen zijn kan dat met enig gezag worden afgedwongen. Voor het kind is zo'n interventie van buiten vaak zeer schokkend.

GEZIN EN RELIGIE

Het gewelddadige gezin is dus voor kinderen die het slachtoffer worden een vanzelfsprekende bron van schadelijke boodschappen, ondermijnend tot in de fundamentele levensvisies. Voor de plegers is het een bruikbaar machtsinstrument en voor de omstanders is het een machteloos makende structuur die ingrijpen belemmert. Waarom wordt die gezinsstructuur dan zo beschermd? Dat heeft onder meer te maken met wat ik al kort aanduidde: de privacy-ideologie van de liberale samenleving, maar het heeft mogelijk ook te maken met de religieuze legitimatie van het gezin, bijvoorbeeld door de gezinsideologie in de kerk. Onze samenlevingen zijn immers gestempeld door een christelijke traditie waarin het gezin een bijzondere rol speelt. Ik wil dan ook graag aandacht geven aan de betekenissen van het gezin zoals die in de traditie mee komen.

We kunnen daar op verschillende manieren naar kijken. Eén manier is een bijbels-theologisch onderzoek naar de betekenissen van het gezin. Dat levert onder meer op dat het gezin in oude tijden vooral geordend werd volgens de principes van het eigendom. Ik bedoel daarmee dat de omgang tussen mensen binnen het gezin en de omgang tussen gezinnen als eigendoms kwestie werd beschouwd. De man was daarbij natuurlijk de bezitter, en de vrouw en kinderen het bezit. In dat kader is het tekenend dat bij de incestverboden in Leviticus 18 de eigen dochter en zoon niet genoemd worden. De kernreden waarom bijvoorbeeld bloedschande wordt verboden is niet de integriteit van de ander, maar het schenden van het bezit van iemand anders. Daarom is incest met je kleindochter verboden, niet omdat het een kind is, maar omdat het het kind, het eigendom van je zoon is. Net zo is bij straffen en verwonden de eigendomsregel de centrale en niet de beschadiging of knechting van de ander.¹⁰ Dit morele kader waarin de bijbelse verhalen en geboden staan komen we nog steeds ten dele tegen in de orthodoxe stroming van de kerk, waar klassieke gezagslijnen en het verschil tussen man en vrouw worden benadrukt. Het woord eigendom valt daar niet, maar de principes blijven langs die lijn lopen. Dat is van een totaal andere structuur dan het morele kader waarin de meer liberale stroming naar geweld en seksueel misbruik kijkt. Daar tellen waarden als autonomie en bescherming van de integriteit. Je blijft van een kind af omdat het niet goed is voor dat kind. Wanneer we zo'n bijbels-theologisch kader willen gebruiken lopen we dus direct aan tegen de hermeneutische problemen van een totaal ander wereldbeeld.

Een andere manier om naar de vragen te kijken is een praktisch-theologisch onderzoek naar de wijze waarop gezinsmetaforen en gezinsstructuren een rol spelen in de kerk. Ik zie dat op twee niveaus. In de eerste plaats zijn onze kerkelijke structuren sterk op gezinnen gericht. Zo zijn voor veel mensen huwelijk en geboorten centrale levensmomenten waar ze naar de kerk gaan. Daar is de kerk kennelijk voor. Ook de kerk zelf beleeft die momenten als centraal en

¹⁰ Zie J.C. BORST, *Gij zijt die man. Een onderzoek naar de pastorale zorg voor incestdaders*. Leiden, Groen, 1995. Borst geeft wel een overzicht van de teksten en commentaren maar overweegt niet de vraag of het eigendomsprincipe daarin een rol speelt.

sanctioneert daarmee de gezinsstructuur. Het totstandkomen van het gezin en de komst van het kind worden met kerkelijke rituelen of zelfs sacramenten van Gods zegen voorzien. Keer op keer wordt dat herhaald als boodschap voor allen. Die nadruk op gezinnen vinden we ook in de wijze waarop gereageerd wordt op echtscheidingen. Terwijl een huwelijk vaak a priori als positief wordt gezien, wordt een scheiding vanzelfsprekend als negatief gezien. Daar kan men pastoraal fijngevoelig mee omgaan, maar het uitgangspunt staat vast dat het ongewenst is. Datzelfde geldt voor het alleenstaand-zijn: ook daarvan wordt aangenomen dat het ongewenst en problematisch is. Daarom kan er soms ook in de voorbeden aandacht worden geschonken aan de alleenstaande en de gescheidene. Natuurlijk bestaan deze beelden niet alleen in de kerk, maar het stereotype beeld dat ook in kerken in leven wordt gehouden is dat het gezin goed is en het buiten het gezinsleven staan slecht. Dat beeld is voor slachtoffers van familiaal geweld een constante boodschap dat ze het vooral binnen het gezin dienen uit te houden. God wil het gezin.

Dat wordt nog versterkt op het andere niveau. De christelijke traditie staat bol van de gezinsmetaforen. Onze Vader in de Hemel en voor Katholieken Onze Lieve Vrouwe daar toch een beetje naast. Wij hier zijn niet alleen kinderen van God, we zijn ook voor elkaar broeders en zusters, woorden die voor protestanten vrijwel elke zondag klinken. En voor katholieken zijn er dan nog de vaders in het ambt: de paters en uiteindelijk de paus, papa. Tot in de woordkeus toe wordt de gezinsmetafoor volgehouden. Zo functioneert de doop als het opgenomen worden in het gezin, en het avondmaal of de eucharistie als de gezinsmaaltijd waar we eigenlijk bijhoren.

Maar nu wordt het spannend, want bij deze centrale sacramenten wordt ons een beperkte rol toegeschoven. In de metafoor van het gezin van God zijn wij de kinderen en de boodschap van de sacramenten is dat de kinderen schuldig zijn en door de genade van de Vader worden vrijgesproken. We mogen aan tafel, maar alleen als we beseffen hoe schuldig we zijn. We krijgen deel aan het gezin, maar moeten wel beseffen dat dat ondanks onze schuld en verdorvenheid is. De zeggingskracht van de gezinsmetafoor in de christelijke traditie draagt dus mee dat het kind in dit gezin schuldig is.

In het metaforische gezin dat we in de christelijke traditie voor ogen krijgen, is het kind ook heteronoom. Niet wat het kind wil en nodig heeft telt, maar wat de vader nodig heeft. Dat heeft alles te maken met de eigendomsgedachte. Het wordt verwoord in termen als gehoorzaamheid en overgave, in geboden als het eren van vader en moeder enzovoorts. Het wordt ook dramatisch verbeeld in de verhalen van een vader die zijn zoon offert, of het nou Abraham is of Jezus.¹¹

Een van de deelnemers aan mijn onderzoek naar seksueel misbruikte mannen vond dan ook zijn inspiratie in de heiligen die leden in opdracht van de Vader.

¹¹ D. CAPPS, *Abraham and Isaac. The sacrificial impulse*, in J.H. ELLENS (ed.), *The destructive power of religion. Violence in Judaism, Christianity, and Islam*. New York, Praeger, 2004, Vol. I, 169-190.

Dat gaf hem het gevoel dat zijn lijden tenminste nog ergens goed voor was en de hoop dat God zelf hem daarvoor zou belonen. Pas na vele jaren van verwrongen zelfbeelden en vastlopend functioneren ontdekt hij dat een dergelijke houding wel vroom lijkt maar geestelijk niet gezond is. Hij komt in opstand en schildert uiteindelijk opnieuw het offer van Izaäk. Daar is de zoon, in handen van de vader. Daar staat de vader, klaar om te offeren. 'In het verhaal', zo vertelt hij, 'is het Abraham die niet twijfelt maar gewoon de order uitvoert omdat God er een bedoeling mee heeft. En het is God die uiteindelijk beslist om een engel te sturen die zegt: Abraham: je aarzelde niet, laat het hierbij. Maar mijn vader kan dat niet als legitimatie gebruiken. Hij is zelf verantwoordelijk. En in mijn schilderij komt de engel en zegt: ik bemoei me er niet mee. Zoek het zelf uit. Hij kijkt de andere kant op.' Deze religieuze herinterpretatie van het oude verhaal geeft de zoon nieuwe kracht. Hij is creatief genoeg om aan het verhaal een draai te geven waar hij wel mee uit de voeten kan, maar dat lukt pas als we beseffen dat zo'n verhaal mensen kan binden en vasthouden in onderdrukkende situaties.¹²

Wanneer we nadenken over geweld in gezinnen, dan ontkomen we niet aan de vraag of onze visie op gezinnen wel reëel en heilzaam is. Ze is niet reëel wanneer ze de illusie instandhoudt dat gezinnen intrinsiek goed zijn voor kinderen. Ze is niet heilzaam wanneer structuren worden gelegitimeerd die het kind en de omstanders machteloos maken. De hoeksteen van de samenleving moet grondig worden gerenoveerd.

¹² R.R. GANZEVOORT, *Reconstructies. Praktisch-theologisch onderzoek naar de verhalen van mannen over seksueel misbruik en geloof*. Kampen, Kok, 2001.

R.Ruard Ganzevoort, Familiaal geweld tegen kinderen. Theologisch-pastorale reflecties. In: Dillen, A. et al. (eds.) *Wanneer 'liefde' toeslaat. Over geweld en onrecht in gezinnen*. Leuven: Davidsfonds 2006, 120-132.

© R.Ruard Ganzevoort